

Társadalmi presztízs és hierarchia

Tárolóbútor divat Kiskunhalason 1760 és 1790 között

A fogyasztói társadalom tárgyhasználatát vizsgáló szociológus Jean Baudrillart (1969, 1987) és a tradicionális paraszti közösségek lakáskultúráját kutató néprajzos K. Csilléry Klára (1952, 1985, 1997) egyaránt felhívta a figyelmet arra, hogy a tárgyak széles körének használati értéke a legtöbbször egyáltalán nem számított vagy nem volt elsődleges. A társadalomtörténet vagy a szociológia számára a tárgyak társadalmi jelentése, különösen a társadalmi megkülönböztető funkciója az igazán fontos és érdekes. Baudrillart a tárgyak elemzésével foglalkozó szociológia legfőbb feladatának a tárgyi világ társadalmi hierarchiát reprezentáló dimenziójának feltárását tartotta. Az anyagi kultúra társadalomtörténeti megközelítésének is ez az egyik legfontosabb célja. Ehhez azonban nélkülözhetetlen a tárgyi világ összetett, több szempontú, intenzív vizsgálata, ami figyelembe veszi a tárgyak mindennapi használatának (1) és térbeli elhelyezésének, a térhasználatnak (2) különbségeit is. A tanulmányban a harmadik megközelítés vagy szempont alapján készítettük el elemzésünket.

Már egy-egy tárgy vagy tárgytípus egyszerű birtoklása vagy annak hiánya is képes lehet társadalmi különbségek kifejezésére. Ez a leegyszerűsített megközelítés különösen érvényes és eredményes lehet a preindusztriális közösségeket vizsgálva, ahol a vagyon nagysága, a „vásárlóerő”, a társadalmi státus alapvetően meghatározta a tárgyak széles köréhez való hozzájutás lehetőségeit (öltözködést szabályozó rendeletek, kisközösségek elvárásai). Széles rétegek számára nem volt lehetséges például a luxus (pl. könyv, ezüst tárgyak, drága bútorok) vagy a társadalmi megkülönböztetést kifejező (pl. ruha) javak megszerzése (Grenier 2000). Így tárgyak széles köre – az egyszerűbbektől a legértékesebbekig – a társadalmi presztízs és hierarchia szimbolikus kifejezésére is szolgáltak.

Az anyagi kultúrában tükröződő társadalmi rétegződés feltárására ugyanakkor olyan tárgyféleségek alkalmasak leginkább, amelyeknek több típusa, változata is létezett, lehetővé téve mindenki számára a megfelelő, az elérhető kiválasztását. Két ilyen tárgyféleséget érdemes megemlíteni a lakáskultúrában, az ülóbútorokat és a tárolóbútorokat.

Az etnológusoknak a hagyományos – falusi-mezővárosi – közösségek vizsgálata során lehetősége volt a tárgyak és használóik viszonyát pontosan feltárni és dokumentálni. Ezeknek a vizsgálatoknak eredményei óriási mértékben segíthetik az inventáriumokkal végzett történeti elemzések céljainak és módszereinek kialakítását és az eredmények értelmezését. Különösen érdekesek ezek közül például K. Csilléry Klára megfigyelései, aki több esetben leírta a tárgyakat használók tárgyakhoz fűzött megjegyzéseit, történeteit. Például az általa 1965-ben gyűjtött és Néprajzi

Múzeumban található „almárium”, pontosabban nagyobb saroktéma, 70 holdas nagygazda tulajdonosa azt mesélte, hogy csak nagygazda helyen volt ilyen nagy téka, szegény helyen legfeljebb kisebb méretűek fordultak elő. Gazdahelyen azonban még akkor is nagyot csináltak, ha nem lett volna rá szükség, hogy mindenki lássa: nekik ez mind tele van. Más vizsgálatai alapján egyértelműen megállapítható, hogy a különféle almáriumok, állószekrények, sublótok, nagy ládák, több, tányérokral megrakott fogasok a módos házakban voltak, vagy ott voltak először (Benda 1989, K. Csilléry 1952, 1985). Ezekkel a tárgyakkal a rang, a jólét, a presztízs kifejezése volt a legfontosabb, amit a szegényebbek a 19. század folyamán csak 20–30 éves késéssel tudtak követni, miközben a gazdagok már rég újabb, nagyobb presztízsű tárgyakat állítottak a szobáikba.¹

Egy történeti kutatásban képtelenség megvalósítani hasonló mélységű és érzékenységgű elemzést, hiszen például nagyon kevés az olyan narratív írott forrás, ami részletesen tájékoztat az emberek és a tárgyak viszonyáról. Az anyagi kultúra vagy a tárgyi világ jól, és a legapróbb részleteiben is feltárható az inventáriumokban összeírt háztartások tárgyegyütteseinek segítségével. Pontosán elemezhető és meghatározható egy adott korszak tárgyainak köre, a tárgyak hierarchiája vagy hierarchiái és a kiválasztásuk mögött meghúzódó szabályszerűségek. Egy fajta tárgytípus vizsgálata során pedig a finom különbségek és a modellek keresésével sikeresen fel lehet tárni a vizsgált közösségnek a tárgyak kiválasztásában tükröződő társadalmi különbségeit vagy akár a rétegződését is. A tárgyak kiválasztása mögött dolgozó társadalmi logika feltárását a tárolóbútorok nagyon változatos rendszerének vizsgálatával kívánom megvalósítani.

A jelen tanulmány egy nagyobb kutatás részeredménye, amelyben kétszáz darab 1760 és 1850 között keletkezett inventárium² segítségével vizsgálom a kiskunhalasi társadalom tárgyhasználatát, fogyasztási szokásait, lakáskultúráját. A most következő kvantitatív, de alapvetően az egyedi eseteket figyelembe vevő vizsgálat negyvenhárom, 1760 és 1790 között keletkezett – zömében hagyatéki – leltár alapján készült.³ Az inventáriumok forráskritikájával már többször foglalkoztam (Granasztói 1996a, 1996b, 1998), de talán érdemes néhány megállapítást megismételni. Csak az általam többé-kevésbé teljesnek tekintett, vagyis a nagy hiányokkal nem rendelkező, torzságukkal a kvantitatív elemzést nem befolyásoló leltárak kerültek általában felhasználásra. Ennek megállapítása a forrás szerkezetének, összetételének részletes elemzése után történt. Mit reprezentál ez a 200 vagy 43 eset? Erre képtelenség pontosan válaszolni, de saját tapasztalatom és más kutatások alapján

1 K. Csilléry Klára (1952) tiszai megfigyelései szerint a módos gazdák még a 19. század elején is szökrönyt (ácsolt láda) adtak lányuknak hozományba, míg a szegényebbek házaló tótoktól sem tudtak bútort vásárolni. Később a módosok ládát, majd sublótot, végül ruhásszekrényt adtak a lányaiknak, amit a szegények egyre nehezebben tudták követni.

2 Bács-Kiskun Megye Levéltára Kiskunhalasi levéltár (=BKML Kh.) V.201.B. Közigazgatási iratok, 3. Árvaügyi iratok 1759–1800 (=Ái) és 4. Vegyes közigazgatási iratok 1764–1851 (=Vki)

3 A teljes vizsgálat az 1760 és 1850 között talált összes inventárium feldolgozásán alapul, aminek célja a tárolóbútorok hierarchiájának elemzésével a halasi társadalom rétegződésének, átalakulásának a feltárása.

is megállapítható, hogy a módosabb, felső rétegek mindig felül vannak reprezentálva, a tárgyakkal nem rendelkező szegény rétegek pedig egyáltalán nincsenek képviselve. Mindezek ellenére a 43 eset alkotta mintánkban minden korabeli, tárgyakkal bíró réteg képviselteti magát. Ezeknek arányairól a tanulmányban még szó fog esni. Ugyanakkor nincs értelme és lehetetlen más, nem is létező, elvileg statisztikailag reprezentatív adatsorokhoz viszonyítani. A 200, illetve jelen esetben a 43 hagyatéki leltár egy teljesen saját, önálló világot alkot, és ebben kell megtalálni a viszonyítási pontokat, a különbségeket, a hasonlóságokat, amelyek elemzése - feltételezésünk szerint - segíthet megérteni a halasi anyagi kultúrát és társadalom működésnek logikáját.

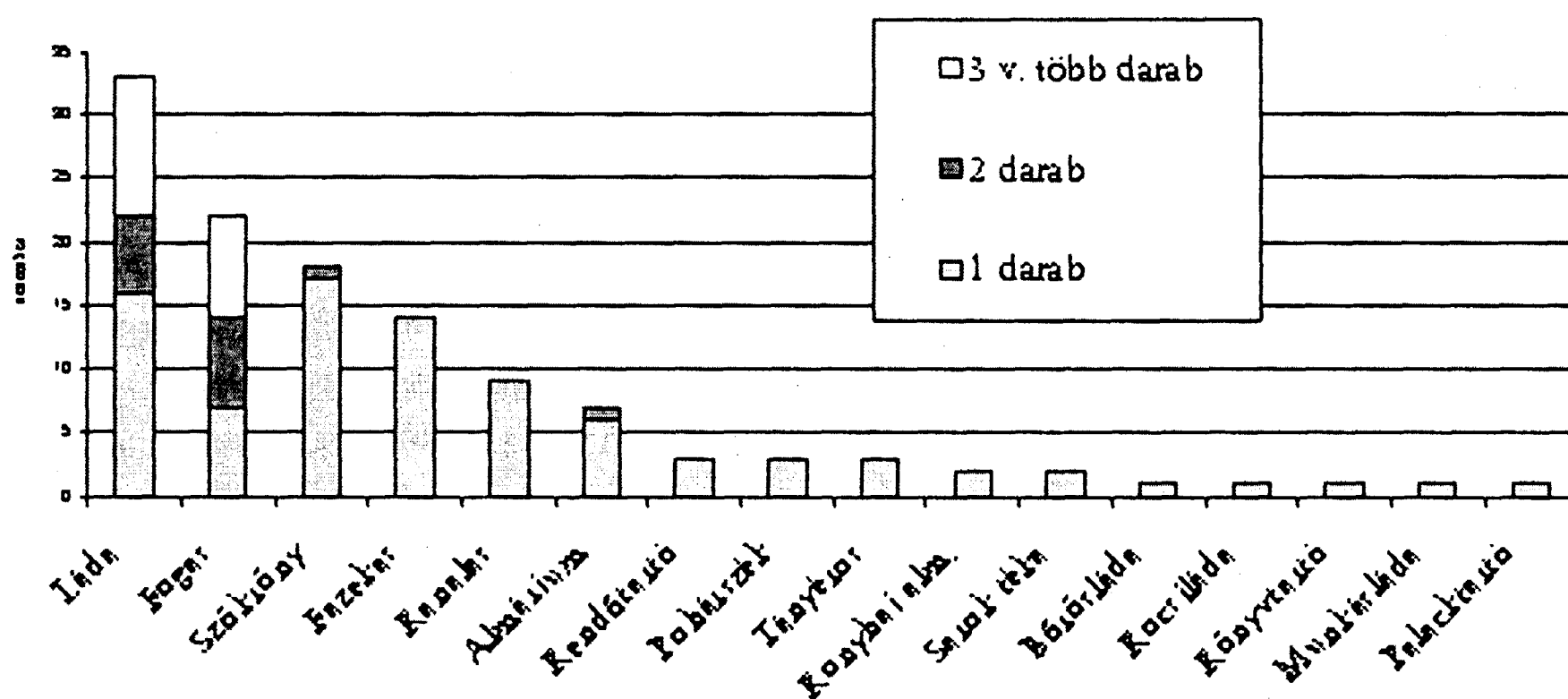
Jelen tanulmányban nincs lehetőség a bevezetőben említett hármasszempontrendszer teljeskörű megvalósítására, de a változások, a tárolóbútorok rendszere 19. századi átalakulásának a nyomon követésére sem. Célunk egy - a jászkun Redempciót (1745) követő - korszak speciális megközelítésű intenzív vizsgálata, ami reményeink szerint lehetővé teszi a halasi társadalom néhány jellegzetes vonásának megragadását is.

TÁROLÓBÚTOR TÍPUSOK, MENNYISÉGEK, ELTERJEDTSÉG

A tárolóbútorok világának társadalomtörténeti elemzéséhez nélkülözhetetlen magának a tárgytípusnak a megismerése. Pontosan tudni kell, hogy milyen bútorok álltak a korabeli házakban, milyen elterjedtséggel bírtak és hány darab fordult elő belőlük.

1.ábra

Tárolóbútorok elterjedtsége 1760 és 1790 között (n=43)



Az összes (200) inventáriumból ismert tárolóbútor típusból (23) tizenhat már előbukkan az 1760–1790 közötti időszakban. Azonban a tizenhatféle bútor jelentős része, több mint a fele, csak néhány esetben, sőt, több is csak egy-kettő, esetleg három esetben (*pohárszék, könyvtartó almárium, konyhai almárium, bőrös láda, munkás láda, puskatartó almárium*) fordult elő. A drágább és különlegesebb bútorok közül egyedül az *almárium* megnevezésű mutatott nagyobb elterjedtséget: hét eset (kb. 13%). A ritka és drága asztalosbútorok az egyik legjobb kifejezői lehetnek tehát a társadalmi különbségeknek. A kettő-háromnál több esetben, vagyis kb. 5 százaléknál gyakrabban előforduló bútorok között is csak *a láda, a fazekas* (fazéktartó polc esetleg szekrény), *a szökröny* (észak-magyarországi háziiparosok által készített és árult ácsolt láda) és a *fogas* (általában tál vagy korsótartó) számított széles körben elterjedtnek (1. ábra).

Mindezek alapján egyértelműen szegényesnek vagy egyszerű tárolóbútorokkal berendezettnek kell neveznünk a halasi szobák, konyhák és kamrák többségét. Az elterjedt bútorok szűk köre, valamint a néprajzosok tapasztalatai alapján is nagyobb figyelmet kell szentelni az egy-egy típusból előforduló darabszámoknak is. Több darab ugyanabból a bútorból fontos jelzést hordozhat, társadalmi megkülönböztető szereppel is bírhat. Csak két bútorból írtak össze gyakran egynél több, sőt három vagy még annál is több darabot: a ládából és a fogasból. A fogassal (51%) és ládával (76%) rendelkező háztartások több mint egy harmada három vagy annál is több darabtal bírt (1. ábra). Az almáriumok választása mellett a ládák és a fogasok nagyobb száma jelezte a 18. századi halasi házbelsőik közti különbségeket. A lakáskultúra történeti vizsgálatok szerint a fogasok nagy száma a 18. században még a magasabb társadalmi rétegeknél is gyakran megfigyelhető volt és használatuk a reprezentációval is szorosan összefüggött (K. Csilléry 1997: 380–385). Természetesen használatuk okait keresve nem lehet figyelmen kívül hagyni a gazdagabb vagy nagyobb családok megnövekedett tárolóbútor igényét sem.

KÖZELSÉGEK, TÁVOLSÁGOK, HIERARCHIA: A TÁROLÓBÚTOROK RENDSZERE

Az elterjedtség és a mennyiségek feltárása lehetővé tette a tárolóbútorok világának legfőbb kvantitatív jellemzőjének megismerését. Mindezek meghatározták a tárolóbútorok belső rendszerének vizsgálati módszereit is, hiszen egyértelművé vált, hogy az egyes bútortípusok mellett figyelembe kell venni azok darabszámait is.

De az elterjedtség vagy a mennyiségi jellemzők vizsgálatával nem lehet a kiválasztás, a használat szabályszerűségeit, különbségeit, vagyis a rendszerét megállapítani. Ehhez az egyéni választások összehasonlítására, rendszerezésére van szükség. Léteznek-e olyan bútorok, amelyek az átlagosnál is gyakrabban szerepelnek együtt egy házban ill. olyanok, amelyek csak nagyon ritkán? Létezik-e egyáltalán valamilyen rendszere, hierarchiája a tárolóbútoroknak?

A bútorok rendszerén az egyes típusok (például egy láda, két láda, három láda, egy sublót, egy kanalas) közötti kapcsolat-összefüggés szabályszerűségeit értjük.

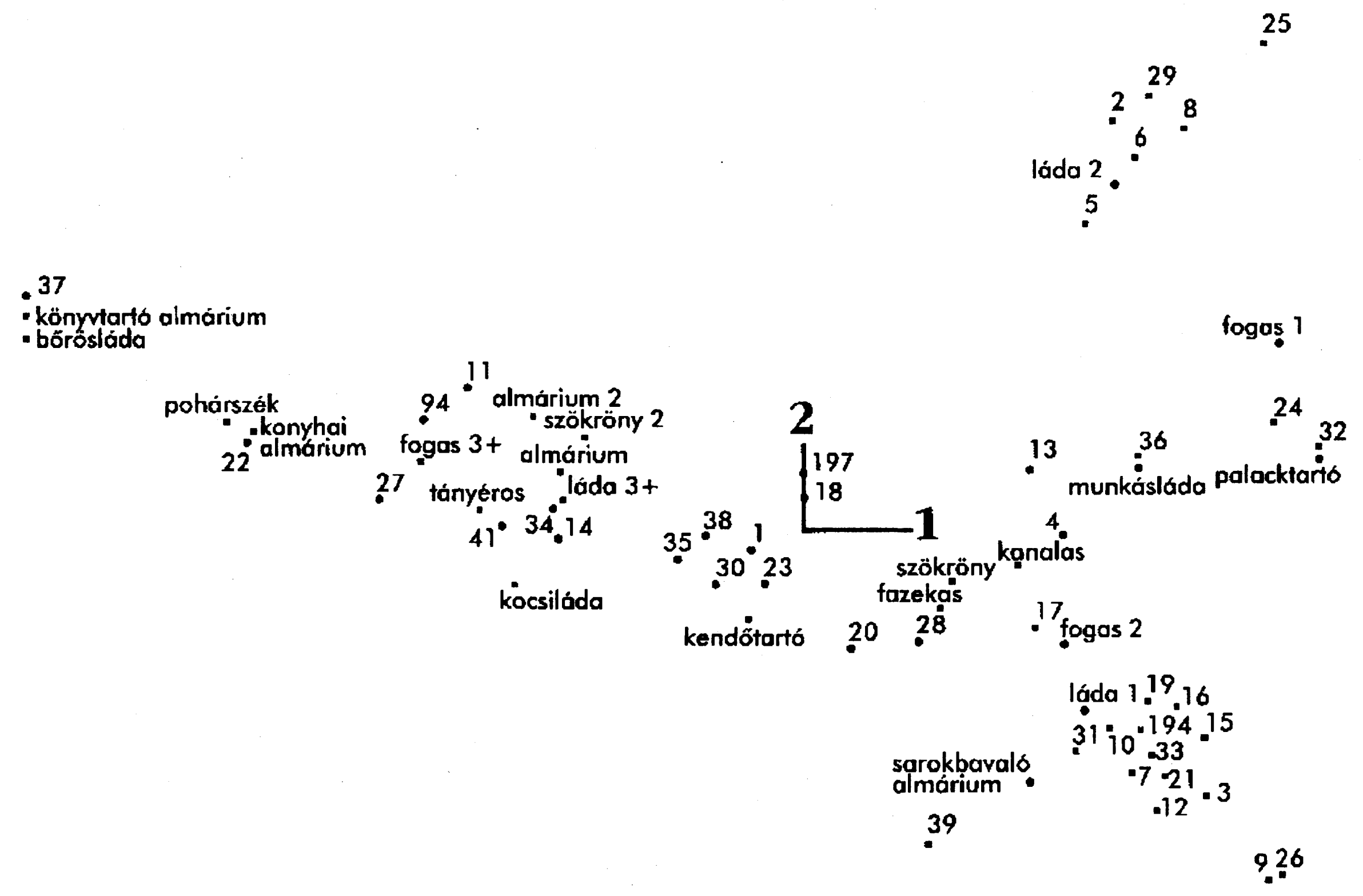
Pozitív kapcsolat akkor létezik két bútor között, ha gyakran előfordultak egyszerre egy inventáriumban, vagyis egy házban. Hasonlóan fontos, ha két bútortípus között negatív a viszony, vagyis ritkán, esetleg sohasem fordultak elő együtt egy házban. Ezekből az egyes háztartások vizsgálatán alapuló kapcsolatokról épül fel a korszak tárolóbútorainak rendszere. A pozitív kapcsolat két bútor között a térbeli ábrázolásnál közelséget, a negatív kapcsolat távolságot jelent. Ha a bútorok közötti kapcsolatokat a térben (például egy koordináta rendszerben) ábrázoljuk, felépíthetjük a tárolóbútorok kapcsolatainak rendszerét, hálózatát. Ez a rendszer a legegyszerűbb formájában egy elég egyértelmű – akár egy dimenzióban is ábrázolható – hierarchiát jelent: a tetején olyan bútorok állnak, amelyek egymással gyakran, míg a hierarchia alján elhelyezkedő bútorokkal ritkán fordulnak elő. Mivel az egyének (a tárolóbútorok tulajdonosainak) helye is megállapítható a tárolóbútorok rendszerében, következtetni lehet az adott közösség tárgy kiválasztási mechanizmusainak társadalmi és kulturális indítékaira, valamint meg lehet határozni a hasonló tárgyakat kiválasztók csoportjait is. A tárolóbútorok belső rendszerének megállapításához statisztikai módszereket alkalmaztunk. Faktoranalízis nélkül nem lehetett volna rendszerezni a sok egyén sok változójának (tárolóbútor típusok) kapcsolatait-összefüggéseit.⁴

A vizsgált periódus elemzése váratlan eredményt hozott. A faktor-, pontosabban az általunk alkalmazott korrespondencia elemzés (2.ábra) szerint a tárolóbútorok egy nagyon egyszerű rendet, egyetlen hierarchiát követve csoportosultak. Ezt bizonyítja az is, hogy az első faktor (vagy – az 1. – tengely) az összefüggések 32 százalékos magyarázatával önmagában értelmezte a tárolóbútorok világát. A hierarchia bemutatásához így megfelelőnek ítéltük az első faktorhoz tartozó faktorsúlyok és a kontribúció értékek felhasználását, hiszen a többi faktor csak véletlen összefüggésekre hívta fel a figyelmet (például a láda 1 és láda 2 ellentéte). Az egyes változók egymáshoz viszonyított helyzetét a faktorsúly értéke határozza meg, amely lehet pozitív vagy negatív is, míg a kontribúció-érték azt mutatja, hogy az adott változó (magasabb vagy alacsonyabb faktorsúly ellenére) mennyiben vesz részt, mennyire jelentős a tárolóbútorok rendszerének képzésében. Például a sok fogas alacsonyabb faktorsúlya ellenére is nagyon fontos szerepet játszik az elemzés szerint, míg például a kendőtartó szerepe jelentéktelen.

⁴ Módszerünk részletes ismertetésétől eltekintünk, hiszen már két tanulmányban is kimerítően bemutatattuk (Granasztói 1998, 2000).

2. ábra

A tárolóbútorok rendszere 1760 és 1790 között



A tárolóbútorok hierarchiája
Az első faktorhoz tartozó faktorsúlyok és a kontribúciós értékek
(ezek pontos értéke nem bír akkora jelentőséggel) alapján

Tárolóbútor	Faktorsúly	Kontribúció-érték
<i>pohárszék</i>	-1022	93
<i>konyhai almárium</i>	-1075	92
<i>3 v. több fogas</i>	-672	78
<i>könyvtartó almárium</i>	-1445	73
<i>bőrösláda</i>	-1445	73
<i>3 v. több láda</i>	-461	47
<i>almárium</i>	-447	30
<i>tányéros</i>	-559	26
<i>kocsiláda</i>	-535	17
<i>kendőtartó</i>	-107	1
<i>munkásláda</i>	616	8
<i>sarokba való almárium</i>	415	9
<i>fazekas</i>	247	15
<i>Palackos</i>	947	18
<i>szökröny</i>	274	22
<i>kanalas</i>	392	27
<i>2 fogas</i>	477	31
<i>1 láda</i>	557	68
<i>1 fogas</i>	873	87
<i>2 láda</i>	1766	186

Sajátérték = 0.421606

Megjegyzés: a több almárium és 2 szökröny típust, amelyek egy-egy esetben fordultak elő, technikai okokból nem illesztettük a többi közé, de helyüket így is meghatároztuk, ami a hierarchia tetején található.

Mindenki egy rendet, egy hierarchiát követett, hiszen nem léteztek akár csak olyan egyedi esetek sem, akik teljesen más összetételű tárolóbútor együttesekkel bírtak volna. Megállapításaink érvényességét a tárgyegyüttesek elemzésénél kívánjuk ellenőrizni (függelék).

Vizsgálataink alapján mindenképpen meg lehet különböztetni két csoportot. Ritkább és gyakoribb típusok egyaránt előfordulnak mindkettőben. Az egyik a különleges és ritka bútorok csoportja, kiegészülve néhány elterjedtebb bútor nagyobb számú sorozatával, sok darabos eseteivel. Fordítva is lehetne jellemezni ezt a csoportot: az elterjedtség alapján gerincét a három vagy annál is több esetben előforduló láda és/vagy fogas jelenti. Ezekhez kapcsolódnak az almáriumok és más ritkább bútorok különböző fajtái.

A másik csoport egyértelműen a kevés (egy vagy két darab) ládás és fogasos esetek által fémjelzett, kiegészülve a szökrönnyel, a fazekassal és a kanalassal (kanáltartó polc vagy fogas). Ez a vizsgálat tehát egyértelműen bizonyítja, hogy a többség tárolóbútor együtteseinek különbsége ebben a korban a különleges almáriumfélék, a sok láda, a sok fogas és a kevés láda, kevés fogas, esetleg más egyszerűbb típusok (szökröny, fazekas, kanalas) között húzódott.

A drágább asztalos bútorok ebbe a rendszerbe épültek bele, hiszen a sok ládával vagy fogassal (3, 4, vagy akár 7 darab is) rendelkező háztartásokban sokkal gyakrabban fordultak elő. A tárolóbútorok rendszerében a drága vagy különlegesebb asztalos bútorok (pohárszék, konyhai almárium, bőrös láda, könyvtartó, ill. két darab almárium) különböző típusai – néhány ritka esetben – már jól eltávolodva a többség tárgyi világától, egy külön csoportot is kialakítva a hierarchia csúcsát képezték (lásd 2. ábra).

A viszonylag gyakrabban előforduló, de már átmenetibb helyzetben található almárium különösen nagy figyelmet érdemel. (Átmenetibb helyzete összefügghet a megnevezés mögött meghúzódó formai és funkcionális változatosságával is). Nagyobb elterjedtsége arra hívja fel a figyelmet, hogy birtoklása többek számára elérhető és fontos fokozat lehetett a tárolóbútorok hierarchiájában. A sok fogasos esetek helye a hierarchiában megerősíti az eddigi vizsgálatok bevezetőben is említett feltételezéseit, amely szerint széles társadalmi körben a falifogas mennyisége és megrakottsága tárnyérokkel, korsókkal reprezentatív funkciókkal bírt. A legtöbb láda kelengyetartó bútor volt és a hozomány részeként mennyisége és/vagy nagysága szintén a társadalmi hierarchiában elfoglalt hely egyik fontos kifejezője.

A hierarchia alján, önálló csoportot alkotva fordultak elő az egy vagy két fogassal és ládával rendelkezők különböző tárgyegyütteseik. Az elterjedtebb és nagyobb factorsúllyal rendelkező bútorok közül még kettő tartozott ide, a szökröny és a fazekas, bár a helyzetük már átmenetibbnek tűnik. A szökrönyök előfordultak sok ladás háztartásokban is, de még gyakrabban egy ladásban. A sok fogassal bírónál már ritkábban (két fogassal annál gyakrabban), az almáriumok társaságában pedig szinte egyáltalán nem voltak megtalálhatóak. A fazekas annál gyakoribb „társa” volt a fogasoknak, különösen a kettő, de gyakran a három fogasnak is. A ladákkal már sokkal ritkábban fordultak elő, de érdekes módon akkor is inkább a három vagy több darabbal bírónál. Erre az egyik magyarázat az lehet, hogy a fazekason csak úgy, mint a tányéroson egy változó formájú és értékű bútort értettek: lehetett ez egy egyszerű polc és egy almárium jellegű bútor egyaránt. Ezt bizonyíthatja, hogy kettő sok ladás házában is fazéktartó almáriumot írtak össze. A még ritka bútornak számítót, vagy ritkábban összeírt kanalas is itt a hierarchia alján helyezkedett el, sok ladás vagy fogasos házakban ritkán, kettővel bírók között gyakrabban.

A tárolóbútorok közötti kapcsolatok alapján felrajzolható hierarchiában keveredtek a szobai, kamrai és konyha bútorok. A konyha is fontos tárolóhely volt, de egyben a reprezentáció színtere is. A hierarchia azonban itt is jelen volt, aminek csúcsán a konyhai almárium majd a fazéktartó almáriumok és a konyhában gyakrabban előforduló tányértartó almáriumok következtek. Ennek ellentétét az egyszerűbb polcos-fogasos tárolóbútorok jelentették (fazekas).

BÚTOR-ÉRTÉKHIERARCHIA

A tárolóbútorok hierarchiájának vizsgálata az egyének nagy különbségeket mutató tárgy kiválasztási szokásainak rendszerezésén alapult. Mindenképpen hasznos lehet ezt a hierarchiát összehasonlítani a tárgyak értékhierarchiájával, vagyis pénzübeli értékük nagyság szerinti sorrendjével. Az értékhierarchia megrajzolásához viszonylag kevés információ állt a rendelkezésünkre az 1760 és 1790 közötti időszakból:

2. táblázat

Lsz	Tárolóbútor	Év	Érték (Ft)	Lsz	Tárolóbútor	Év	Érték (Ft)
37	Almárium	1780	30	37	élés láda	1780	0,57
27	Almárium	1786	13	39	Láda	1790	0,54
41	Pohárszék	1789	13	37	tejes láda	1780	0,48
27	Pohárszék	1786	5,10	27	kendőtartó	1786	0,49
37	Pohárszék	1780	4,36	37	puskatartó almárium	1780	0,39
41	fazéktartó almárium	1789	4,00	37	Láda	1780	0,36
37	úti láda	1780	2,33	194	Szökröny	1780	0,34
27	Konyhai almárium	1786	2,00	37	bőrös láda	1780	0,20
37	Cin edényhordó láda	1780	1,51	27	fogas, kisebb	1786	0,17
39	sarokba való almárium	1790	1,18	37	Láda	1780	0,17
27	szökröny	1786	1,00	39	kis láda	1790	0,07

A néhány eset által összeállított táblázat tükrében is egyértelmű, hogy a hierarchia tetején található pohárszék, valamint az almárium különféle változatai sokszorosába kerültek a ládáknak, fogasoknak vagy a szökrönynek. Az almárium értékének nagy ingadozása megerősíti azt a feltevést, hogy a megnevezés mögött egy nagyon változatos formájú és kidolgozottságú bútor található, amelynek elképzelhetőek drága és olcsóbb, vagyis könnyebben megfizethető változatai is. Abból a tényből, hogy a hierarchia csúcsán található bútorok sokszorosát érték a hierarchia alján elhelyezkedőknek, arra is lehet következtetni, hogy a többség számára ezek elérhetetlenek voltak és egy-egy darab birtoklásához is komoly anyagi áldozatra volt szükség, egy-egy darabnak is társadalmi megkülönböztető szerepe lehetett. Így azon házak vagy szobák elemzése lehet különösen érdekes, ahol például egy almárium bukkan fel a ládák, a fogasok és a szökröny mellett.

A ládák, fogasok, szökrönyök és a fali bútorok alacsony értéke az ajtós asztalos bútorokhoz képest magyarázhatja, illetve értelmezi a sok ládával és sok fogassal felszerelt tárgyegyütteseket is. Azok számára, akiknek elérhetetlenek voltak a drága bútorok, az olcsóbb típusok megsokszorozásával – sorozataival – vált lehetővé egyrészt az esetleges nagyobb mennyiségű textíliának vagy konyhai eszköznek tároló helyet találni, másrészt azonban és elsősorban a tárolóbútorok világában a sok ládával és sok fogassal lehetett csak a (társadalmi) különbségeket kifejezni, megmutatni. A mezővárosi társadalom házzal és tárgyakkal bíró részének java ez utóbbi körbe tartozott a 18. században.

TÁROLÓBÚTOR EGYÜTTESEK: HIERARCHIA ÉS TÍPUSOK

Az egyes tárolóbútorok közötti viszony (közelség-távolság) vizsgálata a vártnál is egyértelműbb rendszert és összefüggéseket hozott napvilágra. Ezek az összefüggések nagy ellentéteket, de ugyanakkor nagyon pozitív kapcsolatokat is jeleztek egyes tárgyak között. Ebből arra is következtettünk, hogy feltehetően léteznek jellegzetes, hasonló tárolóbútorokkal berendezett lakóterek. A tárolóbútor együttesek feltárásával a sokszor talán a valóságtól elrugaszkodottnak tűnő tárolóbútorok rendszere, hierarchiája is érthetőbbé, értelmezhetőbbé válik. Vajon az egyes bútorok egyértelmű hierarchiája mögött a lakóterek, pontosabban a tárolóbútor együttesek egyértelmű hierarchiája is meghúzódik?

A tárgyegyüttes típusok meghatározásához ugyanaz a – a faktoranalízissel végzett – vizsgálat szolgált kiindulópontként, mint amit az egyes bútortípusok elemzésénél alkalmaztunk (2. ábra). A bútorok rendszerében az egyének helyét kerestük, hiszen a hasonló anyagi kultúrával rendelkezők közel kerültek egymáshoz a grafikus ábrán, ami lehetővé tette a hasonló tárolóbútorokat választók körülhatárolását, csoportosítását és az elemzés utolsó lépéseként a kialakult csoportok társadalmi-kulturális jellemzőinek megállapítását. Célunk, különösen a tárolóbútorok jellegzetes és egyértelmű hierarchiájának megismerése után az volt, hogy megállapítsuk, mennyire alkalmas egy komoly társadalmi presztízzsel bíró tárgytypus nagy különbségeket mutató használata, vagyis a nagy különbségeket mutató választások, a halasi társadalom rétegződésének és különböző társadalmi csoportjainak a meghatározására.

A tárgyegyüttesek a vizsgált időszakban nem mutatnak túl nagy változatosságot, aminek oka az elterjedtebb bútorok kis számában, valamint a különlegesebb bútorok néhány háztartásban való koncentrálódásában kereshető. De a tárolóbútor együttesek is jól követhető hierarchiát alkotnak, amelynek tetejét, közepét és alját kb. ugyanannyian képviselik az inventáriumok alkotta mintánkban (Függelék).

Pohárszék, almáriumok: egy különálló világ – a hierarchia csúcsán

Az összeírók csak három házban találtak a 43 leltárból egy rendkívül változatos és értékes tárolóbútor együttest. Az egyik ilyen Neel János, a Kismartonból származó katolikus plébános (1780), akinek nyolcféle tárolóbútora egy 15-20 darabból álló tárgyegyüttest alkotott.⁵

⁵ BKML Kh. V.201.B. 3. Ái. Sub H Fasc. 2 No 15

Neel János tárolóbútorai

almárium	ládák
bőrös láda	puskatartó almárium
cin edényhordó láda	pohárszék
fogasok	éjjeli láda cin serbedlivel
kocsi ládák	tejes láda
konyhába való almárium	„élés” ládák
könyvtartó almárium	úti láda

Gerincét ennek a berendezésnek is három fogas és rengeteg láda alkotta. Azonban ez utóbbiak többsége már nem textiliák tárolására szolgált, hanem a ládák ritka, specializálódott típusai voltak (*éjjeli láda cin serbedlivel, úti láda, bőrös láda, cin edényhordó láda*), amit bizonyíthat az összeírók kettő, láda néven összeírt tárgyhoz fűzött megjegyzése is: „közönséges”. A különlegesebb ládák közül több a konyhában vagy szobákban is lehetett, míg a többit a kamrákban használhatták. Hét darab „élés ládát”, valamint egy *tejes ládát* és két *kocsi ládát* párnáival is itt írtak össze. A különleges funkciókra specializálódott használat tehát alapvetően megkülönbözteti a plébános által használt ládák többségét az általánosabb textília-ruha tárolására szolgáló és a szobában központi helyet betöltő paraszti ládák fajtáitól. Többi bútor viszont mind különlegesnek számító drága asztalosbútor, amelyek – az inventárium keletkezési évét (!) figyelembe véve – többsége először itt fordult elő: pohárszék, könyvtartó és puskatartó almárium, konyhai almárium. Ezek értéke általában még a különlegesebb ládákénak is sokszorososa.

Hasonlóan különlegesek lehettek tárolóbútorai nemes Herpay Mihálynak, aki a Kiskun Kerület Kapitánya volt. Szobáinak berendezésére csak a legfontosabb tárgyakat felsoroló végrendeletéből (1783) lehet következtetni, ahol az egyik tétel az „almáriumok” volt (Nagy Szeder 1926, 1936: 125–129). Pontos számukat nem lehet megállapítani, de a szövegösszefüggésből az derül ki, hogy a halasi viszonyokhoz mérten egy, az almáriumokra épülő pazar szobabelsőkkel bírt tulajdonosuk: „mindenik szobában [hat volt! – G.P.] illendő módon találtatnak székek, kanapék, ágyak, nyoszolyák, almáriumok, asztalok” (Nagy Szeder 1926, 1936: 126). A *pénzes és armális tartó ládán kívül* más tárolóbútor nem kerül külön említésre a végrendeletben, ami egyértelműen arra utal, hogy az almárium Herpay számára is a tárolóbútorok hierarchiájának csúcsát jelentette, az egyik legfontosabb tárgya volt. Ezt bizonyíthatja, hogy első házasságából származó fiaira külön-külön megemlítve hagyja a lakóházában található régi almáriumot, egy íróasztallal és két zöld székkal együtt. Ez, valamint tárgyi világának más elemei (pl. hatszobás ház, íróasztal, ezüstdarabok, három óra stb.) a plébánoséhoz hasonló, de még annál is értékesebb és különlegesebb tárolóbútor együttest sejtet.

Nemes és szenátor Szüry József (1786) tárolóbútorai szinte teljesen megegyeznek a plébánoséval (pohárszék, konyhai almárium, almárium, tányéros), bár több is van közöttük, amely a mezővárosi többség által használt egyszerűbb bútorok közül való.⁶ Tárolóbútorainak gerincét nála is a ládák (4) és a fogasok-polcok (7!) alkotják,

⁶ BKML Kh. V.201.B. 3. Ái. H4/14.

amelyeket kiegészít egy inkább a hierarchia alján elhelyezkedő *kendőtartó* (polc vagy fogas jellegű egyszerű bútor), egy fazéktartó deszkapolc és egy szökröny is. Az összeírásból kiderül, hogy két fogasa az asztal mellett volt, két polc pedig a kamrában. A ládák többsége viszont már nála sem számíthatott a legfontosabb szobai berendezési tárgyának, hiszen az egyik kocsiláda, egy másikban „dirib-darab” vasak voltak feltehetően a kamrában, valamint ugyanott egy eleségtartó ládát is találtak (feltehetően a szökröny mellett) az összeírók. A szobai ládák közül az egyik kicsi és „avitt”, a másik viszont textíliák után lévén összeírva azok tárolására is szolgálhatott. Ez a három eset gazdagon berendezett szobák jól elkülönülő világát képviselte.⁷

Almárium, egy fokozat a tárgyegyüttesek hierarchiája csúcsán: a mezővárosi elit

A többi házban már csak ritkán és legfeljebb egy-egy drágább asztalos vagy városias tárolóbútorral találkozunk. Ilyen például a kanalassal, fazekassal, négy fogassal és egy almáriummal rendelkező Molnár János is, aki módos redemptus gazda volt (állatvagyon: 6 ökör, 3 ló, 80 juh) és magas társadalmi státuszát jelzi szenátor-sága, valamint, hogy az összeírók őt is „uram”-nak szólították.⁸ Más forrásokból kiderül, hogy a város legfontosabb és legnagyobb státuszát jelentő tisztségét, a főbíróét is ő töltötte be az 1760-as években, (Nagy Szeder 1925, 1935, 1936: 340). De már ebben a háztartásban is az egyszerűbb tárolóbútorok uralkodnak, hasonlóan a többi almáriummal rendelkezőhöz. Kettő közülük módos redemptus nagygazda volt, akiknek 450 illetve 150 forint után járó földjeik és sok állatuk volt, sőt az egyik nemes Gáspár János, aki a város nótáriusa volt.⁹ Egy harmadik almáriummal rendelkező személy borbély, aki nem számított az összeírás alapján vagyonosnak.¹⁰ Apja nagy földdel rendelkező nemes volt, ő viszont szőlőjét „ipa urától” kapta. Almáriumának funkciójára nehéz következtetni, bár feltehetően edénytartó, sőt ha az inventárium összeírásának sorrendjéből indulunk ki, elképzelhető, hogy a mesterségéhez szükséges edények tartására is szolgált. Ezt erősítheti, hogy egyik ládájában a műszereit tárolta, míg a másikban felesége ruháit (pl. régi, „megavult” jegykötényét) és asztali textíliáit írták össze.

A ritkább és különlegesebb, a hierarchia tetején álló bútorok közül még a tányéros és a fazekas megnevezésűek almáriumos változatai találhatóak sok láda és fogas társaságában (két eset). A fazekas almárium és a fazéktartó deszkapolc vagy a

⁷ Ritka az olyan háztartás, ahol még több drága asztalos bútort írtak össze. Ilyen például egy fazekas almáriummal és pohárszékkal berendezett nagygazda ház, ahol a rendkívül részletes összeírás ellenére más tárolóbútort nem található a inventáriumban. Mind a kettő a társadalmi presztízs egyik legjobb kifejezője, amelynek becsértéke (4 illetve 30 Ft) is rendkívül magas volt. Bíró Jánost az inventáriumban uramnak szólítják, más iratokból pedig kiderül, hogy szenátor volt. (Szolnok Megyei Levéltár, Jászkun Kerület Törvényszékének ir. Polgári peres ir. C 15 Fasc. 17. No.15)

⁸ BKML Kh. V.201.B. 4. Vki. O92/6.

⁹ BKML Kh. V.201.B. 3. Ái. H2 /17.

¹⁰ BKML Kh. V.201.B. 3. Ái. H2 /30.

tányéros almárium és a tányértartó fogas vagy polc megkülönböztetése nehéz, az összeírók nem utaltak minden esetben a bútor típusára. A rendelkezésünkre álló információkból arra lehet következtetni, hogy egy módosabb, több tárolóbútorral rendelkező réteg konyháiban viszonylag elterjedt lehetett.¹¹ Ilyen volt Gyenise Gergely két szobás és komoly gazdasági épületekkel rendelkező házának berendezése is:¹²

4. táblázat

Gyenise Gergely tárolóbútorai

kanalas	láda (4)
kendőtartó	fazéktartó almárium
fogas (2)	szökröny

Az almáriummal rendelkezők a halasi társadalom csúcsát jelölik ki. Többen uramnak szólított szenátorok közöttük, mások nemesként összeírtak vagy kideríthetően nemes származásúak. Ezen rétegek vagyoni helyzete viszont már nem tette lehetővé olyan gazdag és különleges tárgyegyüttesek létrehozását, mint amilyen a korábban elemzett nemeseké (Herpay és Szüry) vagy a katolikus plébánosé volt.

Ládák és fogasok – a többség lehetősége

Az átmenet fokozatos és észrevehetetlen az almáriumokkal már nem, de sok ládával és sok fogassal rendelkező esetek felé. A különböző fali tárolóbútorok és ládák vagy szökrönyök kombinációja több tárgyegyüttes típus létrejöttét teszi lehetővé, amelyeknek alapját a fazekas-fogas-láda-szökröny jelenti.

Ez utóbbiak között is megfigyelhető, illetve nyomon követhető a tárgyegyüttesek további egyszerűsödése. Ez egyrészt a különlegesebb vagy specializálódott drágább bútorok fokozatos eltűnését, valamint és elsősorban a ládák és fogasok számának csökkenését jelenti.

Az almáriummal nem rendelkezők között a hierarchia tetején az egyik végpont lehet egy hat fogassal, három ládával, fazekassal és egy szökrönnyel berendezett nagygazda ház. Ehhez teljesen hasonlóak Vajna Péter – négy ládával, három fogassal és egy fazekasból álló – tárolóbútorai.¹³ Tulajdonosuk redemptus nagygazda, akinek 221 forint után járó földje mellett 6 ökre, 6 tehene 3 lova és 11 növendék állata volt.¹⁴ De iparossággal foglalkozók is követték ezt a mintát, hiszen egy órás,

11 Ilyen például Szántai György tányérosa alsó almáriummal, amelyben fazekak és tányérok lehettek. A berendezés presztízsét emelte 4 fogas és három üresen talált láda is. A fogasok közül három hosszú feketére festett és feltehetően 11 kancsó és 7 tál volt rajtuk. Vagyoni- társadalmi helyzete nem volt olyan magas a redemptus gazdának. De apja nemes volt, míg ő 60 forintos földön gazdálkodó, sok állattal rendelkező középgazdasággal bírt (BKML Kh. V.201.B. 3. Ái. H2/36). Más esetben is jelezte a fazéktartó almárium tulajdonosa társadalmi presztízsét.

12 BKML Kh. V.201.B. 3. Ái. H2/37.

13 BKML Kh. V.201.B. 3. Ái. H1/4.; BKML Kh. V.201.B. 4. Vki. Dd181

14 Felehetően hiányosak azok az inventáriumok, ahol csak sok ládát vagy sok fogast találtak az összeírók. Említésük azért fontos, mert ezek is mind nagygazdák, sőt a legmódosabb gazdák, akiknek több száz forint után járó földjük, több tucat állatuk volt. Közöttük is találunk még szenátort

aki tehenet tartott, valamint méhkaptárjai is voltak, négy ládával, egy kanalassal, egy fogassal és egy szökrönnyel bírt.

Nincs jelentős különbség a vagyoni helyzetben a sok ládával és plusz még egy almáriummal rendelkezők között. Az előbbi csoportba is sok nagygazda tartozott, akiknek inventáriumai a redemptusok 150 forintnál nagyobb földekkel rendelkező rétegét reprezentálták. Házaik egy nagyon hasonló és egyszerű minta alapján voltak berendezve.

Az eddig felrajzolt hierarchiába az egyéni esetek nagy többsége besorolható, a többség ugyanazokat a mintákat követte. Kisebb kivételek természetesen akadnak, olyanok, akik egy egyedibb tárgyegyüttessel és sokszor a velük párosuló különlegesebb társadalmi helyzettel rendelkeztek. Kollár István, negyvenes éveiben járó bognárnak egy szegletbe való almáriuma volt.¹⁵

5. táblázat

Kollár István tárolóbútorai

fazekas
kendőtartó
szegletbe való almárium
kanalas
fogas (2)
szökröny
láda

Társadalmi státusa nem volt magas, hiszen redempciós földdel nem bírt, csak káposzta földje és nagy szőlője volt

Fogas–láda–szökröny: tárgyegyüttes minimumok felé

A hierarchia alja felé a haladva a nagygazdáknál megfigyelt berendezés, illetve tárgyegyüttes tovább egyszerűsödik. Fokozatosan eltűnnek a speciális tárolóbútor típusok, valamint lecsökken a ládák és fogasok száma, teret adva egy-két darabból álló fazekas–fogas–láda, fogas–szökröny–láda, szökröny–láda, láda–fogas tárgyegyütteseknek.

Érdekes és az egyszerűsödést példázó jelenség a fazekasok fokozatos eltűnése. A szegényebb rétegek már csak nagyon egyszerű, esetleg összeírásra sem méltatott tárgyakat használtak a konyhai fazekak és tálak-tányérok tárolására, bemutatására, de valószínűbb hogy a padkát, a falat vagy más természetes rakodóhelyeket használták. A szegényesen berendezett házak elemzésénél végképp nehéz feltárni a tárgyegyüttesek kialakulása mögött meghúzódó okokat: társadalmi helyzet, életciklus, elszegényedés, hiányos összeírás esetei keverednek egymással.

Lóki Nagy András személyében, akinek hagyatéka hiányos osztálya maradt fent BKML Kh. V.201.B. 4. Vki. C 29/14.

15 BKML Kh. V.201.B. 3. Ái. H2/33.

Az egyik fokozat a fogas-szökröny-láda együttes, amely még egy módosabb réteghez köthető. Ezek közül többen a redemptusok első földváltó generációjához tartoznak, akiknek többsége idős (53, 55, 74 évesek), és főleg kiházasított gyerekeik voltak. Ezek a tények akár felbomlott, széthordott, pusztuló tárgyegyütteseket is valószínűsíthetnek. Takács István 1716-ban született, 107 forintos földdel, és sok állattal bírt, de a földek egy része már zálogban volt és a görög boltosnak is komoly összeggel tartozott.¹⁶ Házát és istállóját dűlőfélben találták az összeírók. Dubniczai György özvegye is a megbomlott háztartások jellegzetes esetét képviselhette, neki is csak fogasa, szökrönye és két ládája volt.¹⁷

Ezen a szinten, vagyis a még viszonylag több tárolóbútorral rendelkezők között is felbukkannak már kifejezetten szegényes, egyszerű tárgyegyüttesek. Járó István özvegye, Tóth Erzsébet 58 éves korában halt meg. Négyféle tárolóbútort írtak össze nála, de a tárgyakhoz¹⁸ fűzött megjegyzésekből kiderül, hogy többségük házilag készítésű és falra való polc. Szobája sarkában egy „*pococska*” volt, valamint egy összeszegezett palacktartó és egy kanalas. Többi bútora is hasonlóan egyszerű: deszkából összeszegezett asztal, kecskelábakon álló ágy. Vagyona alig volt: egy kis szőlő a hozzá tartozó káposztafölddel. Esete azért is érdekes, mert a részletes inventáriumából kiderül, hogy milyen szerkezetű vagy állapotú bútorok (is) lehettek egy-egy általános megnevezés mögött. Ennek fényében különösen fontossá válik az asztalosok és háziiparosok készítette, valamint a barkácsolt bútorok közötti különbség. Egy-két asztalos készítette láda a társadalmi különbségek kifejezője lehetett. Így például értékes tárolóbútor együttese lehetett a szökrönnyel és ládával rendelkezőknek. Közöttük található egy idős, házas gyerekekkel is rendelkező, feleségét egy évvel halála előtt elveszített 58 éves földváltó gazda (Kövesdi András).¹⁹ Helyzete jól illeszkedik az előző csoporthoz: vagyonos de szétesett háztartás. Szegény özvegyek jellegzetes példája ebben a csoportban Kozma Gergely felesége, akinek már csak egy kamrája és a benne található tárgyai képezték összes vagyonát.²⁰ A ládájában és egy „iskatulában” ruháit, fonalat tartott, míg szökrönyében tányérokat, lisztet, szalonnát, disznóhúst. Esete jól példázza a lehető legminimálisabb mennyiségű tárgyakkal rendelkezők egy jellegzetes csoportját (elszegényedett, egyedül élő özvegy).

A szegényebb vagy elszegényedett özvegyek mellett a tárolóbútor együtteseknek ezen a szintjén (láda-szökröny) a kifejezetten szegény rétegek is felbukkannak, mint például Csende János, akinek csak 40 forintos földje, adósságai és néhány állata volt.²¹

Az eddigiekhez hasonlóakat lehet elmondani egy másik tárgyegyüttes típusról, a csak fogassal és ládával rendelkezőkről. Közöttük is megtalálhatók az első generációs redemptus gazdák középrétege, mint például a 111 forintos földdel és több állattal

16 BKML Kh. V.201.B. 3. Ái. H2/14.

17 BKML Kh. V.201.B. 3. Ái. H1/15.

18 BKML Kh. V.201.B. 3. Ái. H2/15.

19 BKML Kh. V.201.B. 4. Vki. E43/78.

20 BKML Kh. V.201.B. 3. Ái. H2/9.

21 BKML Kh. V.201.B. 3. Ái. H2/34.

rendelkező Martini András, akinek két fogasa és két ládája jól illeszkedik az eddigi berendezések akár vagyonosabb változataihoz is (főleg ha hiányos az összeírás).²² Ide sorolható a három évig özvegyen élő és 1787-ben 43 éves korában meghalt Patai Istváné is, aki düledező, egyszobás házban lakott. Ládáján és fogasán kívül szegénységét leginkább ágyszéklába igazolja (1724-ben született férjének apja még nagygazda volt).²³

A végpont, a hierarchia alja – a tárolóbútorok nem létét nem számítva (2 eset) – az egy vagy két láda és ritkán az egy szökröny. Ebben az esetben is felvethető, hogy vajon egy szegényes tárgyegyüttesről van szó vagy egy hiányos összeírásról. A korábban elemzett esetekből is kiderül, hogy léteztek és ki is maradhettek az inventáriumokból a néhány deszkából „összeiskábált” polcos tároló tárgyak, „bútorok”. A társadalmi ranglétrán lefelé haladva egyre inkább lecsökkent az asztalosok vagy akár háziiparosok által készített (szökröny) bútorok száma. Füle János hagyatékában csak két ládát írtak össze egy paddeszkával és egy ágyszéklákkal együtt.²⁴ Tulajdonosuk 1787-ben halt meg 45 évesen. Szőlőjén és káposztaföldjén kívül csak az atyáfiakkal közösen bírt, apjától Füle György földváltó gazdától örökölt osztatlan kevéske redempciós földjei (57 forintos) voltak. Vagyona, tárgyai az elemzett inventáriumok között – a néhány korábban bemutatottal együtt – a tárgyakkal rendelkezők minimumát képviseli

BÚTORHIERARCHIA – TÁRSADALMI HIERARCHIA?

A tárolóbútorok, vagyis egy tárgytípus hierarchiájának elemzésével a redempció kora társadalmának jellegzetes, bár alapvetően birtokos redemptus rétegei kerültek a látókörünkbe. Ezen rétegek társadalmi helyzete, egymáshoz viszonyított státusa is meghatározhatóvá vált a tárgyi hierarchia tükrében. A tárolóbútorok rendszerének egységessége, egyetlen hierarchia mentén való elhelyezkedése nem lehet független a korszak egységes és alapvetően a redempció korát reprezentáló társadalmától. A többség ebben a korban még jelentősebb földekkel rendelkezett, miközben a birtokos rétegek közel kétharmadának anyagi kultúrája – különösen a későbbi korokkal összehasonlítva – egységesen szegényes volt.

A helyi közösségbe a már vagy még nem szorosan tartozók jól elváltak tárgyaik mennyisége és gazdagsága – a hierarchia csúcsa – alapján, különösen a Kismartonból származó, korábban váci káplán Neel János, aki kívülről és fiatalon került Halasra. Összességében azonban a tárolóbútorok rendszere nagyon egységes, ami akár – mint jeleztük – a redempció korának egységes társadalmát is tükrözheti. Ebbe még a tárgyi világ gazdagságának egyfajta csúcsát jelentve a helyi közösséggel szo-

²² BKML Kh. V.201.B. 4. Vki. B 6/6.

²³ BKML Kh. V.201.B. 3. Ái. H4/16; Csekei István özvegye 1782-ben 75 éves korában halt meg, és két ládáján és kanalasán kívül mást nem találtak az összeírók. Férjének is már csak kis földjei voltak (50 forintos), az özvegnél pedig csak a szőlőműveléshez szükséges eszközöket írtak össze.

²⁴ BKML Kh. V.201.B. 3. Ái. H4/18.

rosabb kapcsolatú Herpay Mihály is beletartozik. Társadalmi státusa, mint Kiskun Kerületi Kapitány, messze a legnagyobb volt Halason. Tárgyi világa, hatszobás háza már ugyanakkor a középnemesség körébe helyezte.²⁵

E réteg életéről, gondolkodásáról legjobban Péter István visszaemlékezéséből (Péter 2000) kaphatunk képet. Péter István és Herpay Mihály szoros kapcsolatot tartott a várossal, a legtekintélyesebb lakosok között tartották őket számon, hiszen Péter Istvánt már 24 éves korában szenátorra választották (bátyja pedig többször töltötte be a főbíró tisztségét). De 4–6 szobás háza, életének eseményei, életstratégiája és tisztségei (táblabíró, udvarnok) a halasi társadalmon kívül helyezték. Péter, akárcsak Herpay, kerületi és országos szinten mozgott, hiszen még Bécsbe is eljutott és a császárral is találkozott. A halasi közélet látszólag nem nagyon érdekelte, ideje sem maradt rá (gazdaságát is árendába adta). Meghatározóak lehettek anyagi kultúrájának kialakításában a megyei nemesi minták és az utazásain látottak (pl. a sok ezüst tárgy megcsodálása Bécsben). Halason csak nagyon kevés ember rendelkezett olyan tárgyakkal, amelyeket házában elhelyezett volna. Erre jó bizonyíték, hogy amikor a bátyjával való osztozkodás után megkapta az atyai házat sok tárgy hiányzott, pénze nem sok maradt, ezért nagyon szerencsésnek találta magát, hogy a meghalt katolikus plébános (Neel János) tárgyainak árverését éppen akkor tartották, mert így gyorsan pótolhatta a hiányzó darabokat (ágynemű, konyhai eszközök). A katolikus plébános háza volt tehát az, aminek használt tárgyaiból még el tudta képzelni otthona berendezését. Saját háza, szobái, tárgyai ugyanakkor mintát is adhattak a helyi módosabb nagygazda elitnek. Péter István a házában tartott nagyobb ünnepségek alkalmával a kerületi nemeseken kívül városi tisztségviselőket is meghívott.

Ezen kivételes tárgyi világot képező eseteket leszámítva jól körülhatárolható az elemzés alapján a város vezető és legnagyobb presztízzsel rendelkező nemesekből, redemptus nagygazdákból álló rétege. A helyi közösség hierarchiájának csúcsán néhány módos nemes és a városi tisztségeket is betöltő redemptus nagygazdák családjai álltak. Társadalmi helyzetüket tárgyaik megválasztásával is jól érzékelhetően kifejezték. Ilyenek voltak a drága almáriumok, a ládák és főleg a tányérokkal megpakott fogasok. A drága almárium egyértelműen csak a korábban említett szűk vezető rétegre volt jellemző.

Ezek a rétegek a legtöbb esetben egyben a város legvagyonosabb emberei is voltak. A vagyon és társadalmi státus azonban kivételes esetben nem kapcsolódott össze. Ennek a típusnak az egyik legjobb képviselője a feltehetően elszegényedett nemes Szigeti Ferenc, aki borbélyként az almáriumot nem számítva nagyon egyszerű és szegényes, kisebb gazdákhöz hasonló tárgyakkal rendelkezett (valamint a

25 Szüry a helyi nemesség egyik legtekintélyesebb képviselője lehetett, akinek apja vagy nagyapja 1700-ban kapta nemeslevelét III. Károlytól, családtagjai magas tisztségeket töltöttek be a Kiskun Kerületben (kapitány, egyházvidéki gondnok). Ellenben az özvegy után összeírt vagyon (földje 100 forintos) bár a nagyobb gazdákéhoz hasonlítható, ebben a korszakban egyáltalán nem tartozik a legnagyobbak közé.

fentebb idézett Szántai György). Esetük felhívja a figyelmet a nemeseknek azon törekvéseire, hogy magukat a helyi redemptus gazdáktól megkülönböztessék.²⁶

Az almáriummal nem, de sok fogassal és ládával rendelkezők szorosán illeszkedtek az előző csoporthoz. Közöttük egy városi tisztségviselőt találtunk, a többség módos, nagy földekkel rendelkező nagygazda volt. Ők a legújabb divat követésére képtelenek voltak, számukra a sok fogas és a ládák száma, mérete, külseje adott lehetőséget a reprezentálásra. De nagyszámú fogas és láda, valamint szökröny, fazekas, vagyis tárolóbútor együttesük kiválasztásával e rétegek is megakarták különböztetni magukat a szegényebb redemptus gazdáktól. Néhány gazdálkodó iparos is felbukkan ebben a két csoportban, akiknek tárgyi világa bizonyos tekintetben egyedi vonásokat tükröz, jelezve esetleg a helyi közösségtől eltérő társadalmi-kulturális állapotukat (beköltözöttek tehát nem voltak redemptusok).

A tárolóbútorok hierarchiája alapján meghatározott és a mintánk egyharmadát kitevő módos, nemes és sok esetben városi tisztségeket is betöltő rétegek jól azonosíthatóak a redempció kora társadalmának közel egyharmadát kitevő, 150 forintos földnél többel rendelkező rétegekkel (Bagi 1996:103).

Egyenletes az átmenet az előzőekben bemutatott csoporttól a kb. 100 forintos földdel bíró, sokkal egyszerűbb és szegényesebb tárolóbútor együttesel rendelkező rétegekig. Ez utóbbiaknál a láda-szökröny-fogas-fazekas együttesből csak ritkán volt megtalálható mindegyik, és a fogasok-ládák száma sem volt több egy-két darabnál. A divatdiktálást és a divatok követőinek körét, általában a divatjelenséget jól megvilágíthatják a két fogasos esetek. Ha a születési év alapján rendezzük adatainkat,²⁷ akkor kiderül, hogy a legkorábbi két fogassal rendelkezők között csak egy módos nagygazda található, a többiek, kezdettől mind a középgazdák (földnagyság 40 és 100 forint között) sokszor szegényebb rétegéhez tartoztak.²⁸ Vagyoni és főleg társadalmi helyzetük úgy tűnik nem tett lehetővé 3-4 fogast, sok ládát, 2 szobás házat stb. A fazekas megnevezésű bútor már sokkal szélesebb rétegek körében volt elterjedve az első generáció tagjai között. Az első négy legidősebb (legkorábban született) fazekas tulajdonos közül három módos, nagytekintélyű személy volt,²⁹ míg a többi fazekas a szegényebb, de a középréteghez tartozók házaiban volt megtalálható. Úgy tűnik 12-14 év alatt (születési évet alapul véve) a kevésbé módos, de nem a szegényebb középrétegek divatjává vált ez az egyszerű polcos konyhai edénytároló, amely ugyanakkor alkalmas volt az edénykészletek bemutatására is.

A kanalas divatja is nagy volt, már az első generációba tartozók között is (7 eset). Az első három legrégebben született között még találunk néhány módos középgazdát,

26 A nemesség nagy jelenléte ebben az időszakban nem felülreprezentáltságukkal függ össze. Az 1789-es népességösszeírás szerint a Kiskunság népességének 11 százalékát tették ki, míg Halason arányuk még magasabb lehetett.

27 A születési év alapján végzett elemzés alapegységének a generációt választottuk, de a jelen tanulmányban csak az első generáció (1700 és 1725 között születettek) adatait vettük figyelembe.

28 Egy fogas az első generációhoz tartozók között nagyon ritka volt (4 eset, módosak), ami talán azt jelzi, hogy a - sok - fogas divat még nem jutott túl a szegényebb középrétegeken.

29 Nem lehet azonban megállapítani, hogy a fazekas megnevezés mögött milyen bútort értettek: egyszerű polc vagy egy almárium-féleség.

de igazából szinte kezdettől, a szegényebb középrétegek ill. az annál is szegényebbek (50 forintos földnél kevesebbel bírók) vették ezt a speciális, és a reprezentálásra is alkalmas tárolóbútort. Módos házban csak elvétve írtak össze egyet-egyét. A kanalas és fazekas divatja szorosán össze is függ, hiszen ugyanazok a rétegek vásárolták mind a kettőt. Jól kivehető tehát a szegényebb és ritkábban a módosabb középgazdák bútordivatja, amelyben a luxusnak, az értékes ajtós vagy fiókos bútoroknak nyomát sem találjuk. Bútoraik többsége egy forintnál kisebb értékű lehetett, ami alól csak néhány jelentősebb láda vagy szökröny jelenthetett kivételt (például az egyik inventáriumban egy 2 forint értékű lábas ládát írtak össze). A szökrönyök használói az első generáció tagjai között egyértelműen középgazdák voltak (a kb. 100 forintos földekkel bírók). A 70-150 forintos földdel rendelkező középrétegek is jellegzetes réteget, második harmadát alkották a 18. század közepi halasi társadalomnak (Bagi 1996:103). Vagyoni helyzetük még lehetővé tette, hogy egyes tárgyak megvételével kifejezzék társadalmi rangjukat, amit bizonyítanak gyakori asztalos-háziiparos készíttette bútoraik, valamint a szobai és konyhai reprezentációs tárgyaik (fogas, fazekas).

Alattuk, sokszor velük egy szinten a szegényebb redemptusok valamint elszegényedett, felbomlott családi állapotú rétegek tárgyegyütteseai találhatóak: egy szökröny és egy láda a legáltalánosabb típus. Többségük szegény redemptus gazda, akiknek földjei a 70-80 forintosnál kisebbek voltak. Sok özvegy is található ebben a csoportban, akik szintén jellegzetes csoportját alkották a kor városi társadalmának. Kevés számú tárolóbútoruk nem adott sok lehetőséget a reprezentációra, de a finom különbségek és az egyéni törekvések igazából megragadhatatlanok a „vak” hagyatéki leltárakból kinyerhető információk segítségével. Ebben az időszakban a társadalom harmadik harmadát tették ki a földnélküliek és a kisebb redemptus gazdák. Közülük természetesen csak utóbbiak képviselik magukat mintánkban, hiszen a földnélküli béres, szolgáló, pásztor elemeknek ritkán volt összeírásra méltó tárgyviláguk.

Társadalmi távolság: tekintély, megbecsültség

A hierarchia közepén és főleg alján elhelyezkedő rétegek tárgyi világa összességében, az átmeneti esetek ellenére is, nagyságrendekkel szegényesebb volt, mint a mintánk első harmada és főleg első negyede. Ez a nagy - társadalmi - különbség vagy távolság a felső, és különösen a város vezető rétegei és a közép- illetve alsóréteg között más forrásokból is kiderül. Például az 1766-os halasi zendülésről megmaradt forrás (Nagy Szeder 1923, 1925, 1926:189-203) megragadhatóvá teszi mindennapok világának egy másik szintjén a tárgyi világ alapján bemutatott viszonyt: amikor a két réteg a városi tanácsülésen szembekerült egymással. Ezt a forrást azért vonjuk be részletesen az elemzési eredményeink értelmezésébe, mert több olyan szereplő is megszólal benne, akinek ismerjük hagyatéki leltárát. Az esemé-

nyek bemutatásával az anyagi kultúrában tapasztalt különbségek értelmezéséhez és megértéséhez is közelebb juthatunk.

1766-ban 86 gazda a városházára vonult, hogy kifejezze nemtetszését a városi tanács működésével és intézkedéseivel kapcsolatban. Leginkább azt rótták fel a város vezetésének, hogy a redempció végrehajtása során tisztségeiket felhasználva vagyonosodtak meg és szereztek előnyöket a szegény „contribuensekkel” szemben. Például a földváltáskor a földeket nem igazságosan osztották szét, a megváltás pénzeiből eltűnt, valamint konkrétan meg is neveztek néhány személyre szóló, de szinte jelentéktelennek tűnő visszaélésre utaló esetet. Az egész zendülés háttérében a redempció kapcsán végbe ment társadalmi változások állhattak. A földmegváltással egyértelműen elváltak egymástól a módos rétegek, akik a megváltás összegétől függően nagy földvagyonhoz jutottak, a megváltásban csak kisebb mértékben résztvevő szegényebb rétegektől. A szegényebb és főleg a középrétegek a vagyonosok és családtagjaik nagy földvagyonának létrejöttét a városi tisztségeikből származó előnyökkel hozták összefüggésbe. A két réteg személyes találkozása és verbális összecsapása megvilágíthatja és igazolja is egyben az anyagi kultúrában is tapasztalt óriási különbségeket és távolságokat. Jól érzékelhető a város vezető rétegének és családjaiknak már az anyagi kultúrájukban (almáriumok) is megmutatkozó tekintélye, illetve presztízse, elkülönülése a többi rétegtől.

Bár a zendülők vezetői között is találunk 150 forintosnál nagyobb földdel rendelkező, de a városi vezetésbe nem tartozó nagygazdákat, a benyújtott petíció aláírói zömében közép- ill. kisebb gazdák voltak. Közöttük található pl. Kövesdi András, akinek tárolóbútorait már ismertettük, valamint Öreg Zseni János is, akinek szintén kb. 100 forintos földje volt. 1780-ból származó hiányos inventáriumában összeírt tárgyak jól kifejezik a módosabb középrétegeknél általános berendezést, tárolóbútor együttest: „egy fedél alatt lévő két szoba asztallal, padokkal, fogasokkal [...] konyhában lévő fazekassal”.³⁰

A másik, a támadott oldalról, az almárium tulajdonosok közül több személy is látóköriünkbe került már. A főbíró Molnár János például fizikailag is szembekerült a zendülőkkel, amikor kikényszeríttek egy tanácsulást, míg mások csak szópárbajok szereplőiként vagy tárgyaként kerültek említésre. A két tábor közötti társadalmi különbség minden ilyen szócsatából jól kivehető. Az idézett szöveg részleteket a városi tanács által írt jelentésből vettük, amelyek olyan eseteket idéznek – beszédes módon –, ahol feltehetően megengedhetetlen hangot ütöttek meg a zendülők, durván megsértve a szenátorok és a módos, a hierarchia tetején megtalálható rétegek tekintélyét. Például az egyik zendülő Lőki Nagy András szenátornak a következőket mondta: „Kend elülhetett a tanácsban, mert kendnek sok pénze van, nékem is adhatna belőle!” Egy másik szenátornak, akinek leltárát nem ismerjük, a következőt mondták a zendülők hangadói: „Nem mondom ám hogy László Mihály uram, hanem csak László Mihály!” Az uram megszólítás, amely az inventáriumokban általában a nemeseket, szenátorokat, városi tisztségviselőket és esetleg módos, például földváltó gazdákat illetett meg a kikényszerített tanácsuláson állandó tárgya volt

30 BKML Kh. V.201.B. 4. Vki. G 59/7.

a különféle megjegyzéseknek: „nem mondtuk ám most Tari Istvánnak³¹ [bíró] Taxoni Istvánnak [nótárius]: Uram! hanem csak te és tu hallván ezekett distriktuális hadnagy Varga János uram mondotta: „Hát csak úgy öcsém?” – felelt Kilenz Mihály: „ugy bizony bátyám uram!” (Nagy Szeder 1923, 1925, 1926: 193–196)

A társadalmi megkülönböztetés egy másik látványos színtere: férfi felsőruha divat

Az 1766-os vitában, vagy inkább veszekedésben, elhangzik egy olyan szimbolikus értelmű mondat is a zendülők szájából, amiben a városi tisztségviselők feltételezett meggazdagodását, társadalmi helyzetében bekövetkezett változást a tárgyi környezetükben bekövetkezett változással fejezték ki: „Azelőtt cserzett bocskorban jártak, most már mindnyájának sarkantyús csizmája vagyon” – mondták a zendülők a városi tisztségviselőkre (Nagy Szeder 1923, 1925, 1926:194).

A sarkantyús csizma a helyi öltözködést szabályozó rendeletekben is előbukkan, viselését a nem redemptus rétegeknek megtiltották. Az arany sarkantyú a helyi módos nemeseknek is fontos rangjelzője volt. Tudva azt is, hogy az öltözködés társadalmi presztízst kifejező értéke sokkal magasabb volt (hiszen helyi rendeletekkel is szabályozták), mint például a bútoroké, talán még sem járunk messze a valóságtól, ha azt feltételezzük, hogy a sarkantyús csizma, mint a magasabb társadalmi státus, a módosság-vagyonosság kifejezője, más – rendszeresebben és nagyobb mennyiségben összeírt – tárgyakkal, akár tárolóbútorokkal is behelyettesíthető lehet. Például egy almárium hasonló módon fejezhette ki tulajdonosa módosságát, társadalmi presztízst.

De térjünk vissza a kiinduló idézethez, aminek tartalmát könnyű lenne bizonyítani, hiszen csak a sarkantyús csizmák arányát kellene kiszámolni és összehasonlítani a különböző tárolóbútor együttesekkel rendelkezők között. Sajnos kevés csizmát írtak össze az inventáriumokban, viszont valamivel gyakrabban a férfi felsőruhákat, amelyek a társadalmi különbségeket még jobban kifejezheték ebben a korban. Jó példa erre Péter Ferenc visszaemlékezése a 18. század végéről, aki egyik ellenfelének társadalmi-vagyoni helyzetét, akit helyette választottak meg Kerületi Kapitánynak, a felsőruha viseletével jellemezte: „Horváth Úr sohonnai Ember Majsai Nótárius lévén azonn Hivatalt ex. Incapacitate kéntelen volt resignalni. Azután ködmenbe járó szántó-vető Ember lévén bellőle; amidőn legelsőben a lótenyésztésnek az Institituma felállítatott, a Csődörök mellé fogadtatott meg néhai Dlis Kapitány Herpay Úr által.” (Péter 2000: 34)

Az inventáriumokban összeírt férfi felsőruha együttesek vagy azok teljes hiánya még látványosabban kifejezi az anyagi kultúrában pontosan tükröződő társadalmi

31 Nemes Tary István is a halasi társadalom vezető rétegéhez tartozott, 580 forintos földje és 2200 juha volt egy hiányos, csak a legértékesebb tárgyakat elsoroló – így a kvantitatív elemzésben nem felhasznált – inventáriumára szerint 1779-ben (BKML Kh. V.201.B. 4. Vki. Dd 79/40.). Ugyanitt néhány tárgy is felsorolásra kerül, amelyek jelezhetik anyagi kultúrájának gazdagságát: falra való acél óra, zsebbe való ezüstóra.

különbségeket. Vizsgálatukkal ellenőrizhető a tárolóbútorok elemzésével kapott kép, sőt a bizonytalanságok értelmezésére is lehetőség nyílik.

A rendelkezésünkre álló adatok egyértelműen megerősítik a tárolóbútorok elemzésénél kapott eredményeket. Az almáriummal rendelkezők felsőruhái sokkal gazdagabbak és különlegesebbek voltak a többiekénél. Ami a bútoroknál az almárium az a felsőruhák között a „december” (téli felsőruha: külseje posztó, belseje bunda) és a köpönyeg. Mind a kettő a korabeli városi-mezővárosi közösségekben a városi tisztségviselők, nemesek szinte kizárólagos ruhadarabjának számított. A mente szintén a módosság kifejezője volt, főleg a különleges módon elkészített, drága darabok, például azok, amelyeken gazdag zsinórozás vagy sok ezüstmegfogó volt található. Debrecenben is a város vezető rétegei hordták ezeket a ruhadarabokat, a 18. század végén. Zoltai Lajos (1938) szerint a debreceni polgárok mindig a kismemesi-nemesi divatot követték. Halason is egyértelműen a nemesi rétegek körében voltak leginkább elterjedve ezek a különleges ruhadarabok.

A katolikus plébános felsőruha-tárában, akárcsak a tárolóbútorai között, megtaláljuk a különleges, ritka darabok mellett, a helyi közösségben is divatos darabokat. A másik érdekes személy, a nemes borbély, akinek ruhatára alátámasztja a tárolóbútorai elemzése kapcsán mondottakat. Szegénysége ellenére nemességének, tekintélyének az almárium ugyanolyan kifejezője lehetett, mint a decembere. Zoltai adatai szerint is – a 17-18. századi Debrecenben – a decembert nemesemberhez, úrhoz illő köntösnek tartották.

Gyenise Gergely volt az egyetlen nagygazda az almárium tulajdonosok között, aki sem nemes, sem városi tisztséget nem viselt. Fazekas almáriumja jelezte módosságát, nagy vagyonát, de hozzá képest ruhatára még értékesebb és reprezentatívabb, a főbíróéval vagy a módosabb, leggazdagabb szenátorokéval vetekedett. Esete is bizonyítja, hogy az anyagi kultúra minden területe tükrözi tulajdonosa aspirációit, vagyoni-társadalmi helyzetét.³²

6. táblázat

Almáriummal rendelkezők felsőruhái

katolikus plébános (37)	Ns., szenátor (27)	Ns., főbíró (38)	Ns., nótárius (20)	szenátor (41)	Ns, borbély (36)	nagygazda (28)
december	3 mente (női is?)	2 december	2 lajbli	december	december	december
hosszú mente	7 pár ezüstmegfogó	köpönyeg	2 mente	köpönyeg	mente	köpönyeg
ujjas német köpönyeg		ujjas mandli		mente		2 lajbli
palást		mente		3 pár ezüstmegfogó		rókás mente
4 lajbli		ezüstmegfogók				

A többi nagygazda vagy módosabb középgazda felsőruhái már jóval egyszerűbbek voltak. A szenátor ruhatára, akinél csak négy fogast írtak össze, jelzi, hogy

32 BKML Kh. V.201.B. 3. Ái. H2 /37.

akár egy almáriuma is lehetett a feltehetően összeírásra nem került többi tárolóbútor között. Zoltai Lajos debreceni tapasztalatai itt is megerősítést nyernek, hiszen a nagygazdáknál egy-két mente számított a reprezentatív felsőruhának. Az iparosok nemcsak bútoraik, hanem felsőruháik kiválasztására is nagy hangsúlyt fektettek, amit bizonyítanak különleges mentéik (különösen igaz a feltehetően módosabb órára). A több ládával és szökrönnyel bíró módos juhász viszont már egy más világot képviseli a felsőruháknak: a ködmön egyértelműen a szegényebb paraszti rétegeknek volt a szimbóluma, mint ahogy a subát sem viselték a nemesi vagy városias rétegek.

7. táblázat

Több fogassal/ládával vagy tékával rendelkezők felsőruhái

szenátor (22)	nagygazda (1)	nagygazda (14)	gazda, juhász? (11)	órák (13)	(házi) iparos (31)
december	mente	mente	suba	guba	kék rókás mente
lajbli	mente ezüstgombokra		ködmön	3 mente	
pár csizma				lajbli	
45 pár gomb				pár csizma	

A szegényebb rétegek inventáriumában már alig írtak össze felsőruhát. Ez nyilvánvalóan összefügg azzal is, hogy nem is volt, vagy csak az volt, amiben eltemették. Idős nagy- vagy középgazdáknál még találtak az összeírók használt, rongyos mentéket, de a szegényebb rétegeknél már csak ködmön vagy szűrposztó felsőruhák fordultak elő, amelyeket a módosabb rétegek egyáltalán nem viseltek. Ők voltak a szökröny-láda együttesek képviselői.

8. táblázat

Láda-fogas-szökröny csoport felsőruhái

idős nagygazda (8)	gazda özvegye (29)	gazda (16)	gazda (21)	szegény gazda (194)
mente	2 mente (női?)	tokás, zöld,	suba	szűr dolmány
ezüstgombok nélkül	ködmön	viseletes mente	szűr dolmány	

A felsőruha viselet és főleg a tárolóbútorok vizsgálatával, a mezővárosi társadalom rétegződéséről, működéséről is fontos információk birtokába jutottunk. Speciális megközelítésünkből kifolyólag (egy tárgy típus vizsgálata) elemzési eredményeink értelmezéséhez a divatot, mint társadalmi jelenséget is segítségül hívtuk, hiszen egyértelműen megállapítható, hogy a 18. század közepén létezett egy tárolóbútor divat, aminek jól beazonosíthatóak voltak a diktálói és követői is. A divat jelenségének pontosabb értelmezése még közelebb vihet ehhez az alakuló-változó, 18. századi közösség megértéséhez, amihez legjobban Georg Simmel divatról szóló gondolatait tudtuk felhasználni: „A divat, mint mondtam az osztályok elkülönülésének a terméke, s úgy működik, mint egy sor egyéb képződmény, mint elsősorban a becsület, amelynek kettős funkciója, hogy bizonyos kört összetartsanak, s egyúttal másoktól elhatároljanak. [...] a divat is egyfelől az azonos helyzetben levőkhöz való csatlakozást az általa (a divat által) jellemzett kör egységét jelenti s éppen ezáltal egyúttal azt is, hogy e csoport elhatárolja magát az alacsonyabb helyzetben levőktől.” (Simmel

2001:182) Simmel szerint a felső rétegek, amint az alsó rétegek divatja megközelíti az övékét – átlépik a megszabott határokat – elhagyják azt, és új tartalmakat keresnek. Ugyanez a folyamat játszódik le a felső rétegek különböző csoportjai között is, és az alulról való üldözés különösen felgyorsul a pénzgazdálkodás terjedésével, hiszen a divattárgyakhoz való hozzájutáshoz a pénz pusztá birtoklása is elegendő (a divat területén így sokkal könnyebb megteremteni a felső rétegekkel való egyenlőséget). Mindezek az általános megjegyzések pontosan megfelelnek a tárolóbútorok divatjának elemzési eredményeivel. De rögtön jelezni kell, hogy a tárolóbútor divat nagyon lassan változott, és a felső rétegek divatját csak kevesen tudták követni, pontosabban: a többség csak egy-egy elemét vette át (átalakítva, egyszerűsítve). Halason a divat diktálói korszakunkban egyértelműen a módos, városi tisztségeket is betöltő nemesek voltak. Az ő tárolóbútor együtteseik mindig a mezővárosi elit előtt jártak. A felső rétegek ezen második köre a legjelentősebb családok és/vagy a városi tisztségeket is betöltő nagygazda rétegek közül került ki. A kevésbé módos rétegek követték, utánozták a felettük állók divatjait és amennyire azt anyagi helyzetük lehetővé tette, annyit, valósítottak vagy tartottak meg belőle.

A tárolóbútorok egységes és egyértelmű hierarchiája feltételezésünk szerint a redemptiót követő évtizedekben, a 19. századi nagy változások előtti halasi társadalom egységességét és egyértelmű társadalmi hierarchiáját jelzi. Az 1790 utáni időszakban jóval differenciáltabbá és összetettebbé válik a tárolóbútorok rendszere. Új és drága tárolóbútorok jelennek meg (sublót, szekrények különböző fajtái), amelyek első és fő fogyasztói a néhány helyi módos nemesen kívül már teljesen új, frissen Halasra költözött rétegek lesznek: zsidó és görög kereskedők, módos iparosok, értelmiségiek, módos katolikus, juhtartó nagygazdák.

Az egységes, a Redemptiót követő időszak társadalmi presztízsen alapuló hierarchiát tükröző 18. századi tárolóbútor együttesek a 19. század közepére egyértelműen a vagyon és gazdagság hierarchiájává váltak. Nem, vagy nem csak a város legnagyobb presztízssű, vezető rétegei szerepeltek a legdivatosabb, legkülönlegesebb tárolóbútor együtteseinek tulajdonosai között. Az anyagi kultúra, a tárolóbútor divat felemelkedő, nem helyi rétegek vagy speciális társadalmi helyzetű rétegek számára is elehetővé tette a kiemelkedést, vagyoni erejük, gazdagságuk megmutatását.

FÜGGELÉK

Tárgyegyettesek hierarchiája 1760 és 1790 között

Lsz	Társadalmi helyzet	Föld (forin- tos)	po- hár- szék	almá- riumok	tá- nyé- ros	fogas- polc	láda	ken- dő- tartó	faze- kas	szök- röny	kana- las
37	Katolikus plébános		•	•••		•••	•••••				
94	Kerületi Kapitány, nemes	215+sok		több			több				
27	nemes szenátor özvegye	100	•	••	•	•••••••	••••	•	•	•	
41	Szenátor	?	•	•							
38	Főbíró, nemes	163		•		••••			•		
20	Nemes, notárius			•			•				
4	Szenátor özvegye	430		•		•	•		•		
36	Nemes, borbély	Szőlő		•		•	••				
34	Nemes ^x	60		•tányéros		••••	•••				
28	Gazda			•fazekas		••	••••	•		•	•
30	Gazda			•fazekas			•••				
35	Gazda					•••••••	•••		•	•	
22	Szenátor	323				••••					
14	Gazda	221				•••	•••		•		
1	Gazda	278			•	••	•••			•	
11	Juhász (?)	(52juh)					•••			••	
23	Gazda	132				•••			•	•	
13	Órás					•	•••			•	•
31	(házi)iparos	káposzta		•téka		••	•	•	•	•	•
39	(házi)iparos	?		•téka			••				
24	Gazda	káposzta		•fazekas		•					
3	Gazda	100				••	•			•	
7	Gazda	286				••	•		•		
32	Gazda özvegye	káposzta				••			•		•
5	Özvegyasszony	?				•	••			•	
6	Gazda	100				•	••				
8	Gazda	111				••	••				
29	Gazda özvegye	50					••				•
10	Gazda	67				••			•		
16	Gazda	107					•		•	•	
19	Gazda	130					•			•	•
15	Gazda	80					•				•
2	Reform. tiszteletes						••			•	
12	Özvegyasszony						•			•	
21	Gazda	110					•			•	
33	Gazda	40					•			•	
194	Gazda özvegye						•			•	
25	Gazda	57					••				
9	Gazda özvegye	60					•				
26	Gazda özvegye						•				
17	Gazda	33								•	

Megjegyzés: 197 és 18 számú sorszámú leltárban nincs tárolóbútor

FORRÁSOK

Bács-Kiskun Megye Levéltára Kiskunhalasi levéltár V.201.B. Közigazgatási iratok, 3. Árvaügyi iratok 1759-1800, 4. Vegyes közigazgatási iratok 1764-1851
Magyar Országos Levéltár, X szekció - Mikrofilm-tár
Református vegyes anyakönyv (1678-1880), A 702-706
Római katolikus vegyes anyakönyv (1769-1884), A 5144-5147

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bagi Gábor 1996: *Jászkun terület társadalma a Redempciótól a polgári forradalomig*. Szolnok
- Baudrillard, Jean 1969: La morale des objets. Fonction - signe et logique de classe. *Communications* 13. 23-50.
- Baudrillard, Jean 1987: *A tárgyak rendszere*. Budapest
- Benda Gyula 1989: A lakásfelszereltség változásai Keszthelyen 1790-1848 In: *Arany János Múzeum közleményei VI*. Nagykőrös:133-160.
- K. Csilléry Klára 1952: Vázlatok a tiszai népi lakáskultúrából. *Ethnographia* LVIII. 83-111.
- K. Csilléry Klára 1985: A lakáskultúra társadalmi rétegek szerinti differenciálódása. *Ethnographia* 2-3. 173-212.
- K. Csilléry Klára 1997: Lakáskultúra. *Magyar Néprajz* 3. Anyagi kultúra, Budapest, 327-417.
- Granasztói Péter 1996a: *Az ágyszéktől a selyemkanapéig - A kiskunhalasi lakáskultúra változása 1760 és 1850 között*. Szakdolgozat. ELTE BTK Budapest, Néprajz Tanszék
- Granasztói Péter 1996b: *Le changement de l'habitat dans un bourg de la Grande Plaine de Hongrie (problématique, méthodologie, sources critiques)* DEA szakdolgozat, EHESS, Paris
- Granasztói Péter 1998: Eltűnt mindennapok nyomában. Mezővárosi társadalom a tárgyak tükrében (Kiskunhalas 1760-1850). *Tabula* 1. (1-2.) 25-60.
- Granasztói Péter 2000: A tárgytól a tárgyak rendszeréig. Két példa a faktoranalízis alkalmazására. In: Bódy Zsombor - Mátay Mónika - Tóth Árpád (szerk.) *A mesterség iskolája. Tanulmányok Bácskai Vera 70. születésnapjára*. Budapest, 87-109.
- Grenier, Jean-Yves 2000: Fogyasztás és piac a 18. században. In: Czoch Gábor - Sonkoly Gábor (szerk.) *Társadalomtörténet másképp. A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években*. Debrecen, 183-190.
- Nagy Szeder István 1923, 1925, 1926: *Adatok Kiskunhalas város történetéhez*. Kiskunhalas
- Nagy Szeder István 1926, 1936: *Kiskunhalas város története oklevéltárral*. Kiskunhalas
- Péter Ferenc 2000: Családkönyv a nemes kiséri Péter családról. In: Szakál Aurél (szerk.) *Péter család: A nemes kiséri Péter család Kiskunhalason*. Kiskunhalas, 10-85.
- Simmel, Georg 2001: A divat. In: *Válogatott társadalomelméleti tanulmányok*. Budapest, 180-201.
- Zoltai Lajos 1938: A debreceni viselet a XVI-XVIII. században. *Ethnographia* 1-2. 75-108.